

PhDr. Mgr. Lukáš Urban, Ph.D.
Policejní akademie ČR v Praze
Fakulta bezpečnostního managementu
Katedra bezpečnostních studií

PhDr. Petr Nesvadba, CSc.
Policejní akademie ČR v Praze
Fakulta bezpečnostního managementu
Katedra společenských věd

Úpadek veřejného prostoru: příčiny, projevy a rizika

Dílčí vědecký úkol 2/2: Sociálně rizikové skupiny a rizikové chování

The decline of public sphere: causes, manifestations and risks

Partial Research Project 2/2: Social Risk Groups and Risk Behaviour

Úvod

Dějiny 20. a 21. století už vícekrát světové společenství přesvědčily o tom, že **svoboda a demokracie** nejsou samozřejmostí. Lidé se mohli v praxi života bolestivě přesvědčit, že k oběma je třeba civilizačně, kulturně i osobnostně dospět, a že je nutné s nimi být trpělivý. Revolucí či vojenskou operací lze totiž v relativně krátké době změnit politický režim, už hůře ale hodnoty, myšlení a chování lidí, neboť ty vykazují sklon k setrvačnosti a stereotypii, zejména pak v atmosféře nejistoty, obav a strachu. Proto je třeba si svobody a demokracie, přes všechny související obtíže i nedokonalosti, vážít a adekvátně k tomu o ně pečovat, resp. aktivně vystupovat na jejich obranu, je-li to třeba.

Za jeden z předpokladů funkční demokracie bývá považována existence otevřeného **veřejného prostoru** pro vzájemné setkávání se osobitých a různých, pro střetávání se disciplinovaně diskutujících partnerů (ve smyslu kultivované soutěže argumentů, trpělivé výměny informací, názorů a stanovisek, dosahování široce akceptovatelných kompromisů). Krucióální otázkou je, zda v posledních desetiletích nedochází k pozvolné erozi základních pilířů tohoto veřejného polylogu, konkrétně pak **síly slov, etiky komunikace a obecné morálky, též vzájemné důvěry a úcty k bližnímu**, což posiluje destabilizační síly ve společnosti. Mezi ty řadíme sebestřednost a sobectví, neslušnost a násilí, apriorní neochotu či neschopnost sdílet svět s druhými, názorovou a postojovou extremitu, záměnu svobody slova a projevu za bezostyšné lhaní a zpochybňování faktů, nebo banalizaci projevů mikroagrese a veřejného schvalování zločinů proti lidskosti. Cesta od systematického hledání a nalézání nepřátel (nejčastěji takzvaných obyčejných lidí, národního státu a jeho velké historie, tradičních rodinných hodnot) k jejich otevřené destrukci - tedy od nenávistných komentářů pod fotografií teplických žáků první třídy na sociálních sítích (příklad fenoménu *hate speech*; ČR, 2017) k pokácení stromů na železniční koleje na Mladoboleslavsku (příklad fenoménu *hate violence*; ČR, 2017) - nemusí být zdaleka

tak dlouhá, jak se některým může zdát. **Eroze demokracie s regresivními akty barbarství je zkrátka evropskou skutečností dneška.**

Tento text je koncipován jako transdisciplinární analytická deskripce kondice (tzv. západní, liberální) demokratické společnosti, o které dnes mnozí odborníci soudí, že se nachází ve stavu vleklé krize či ve spirále krizí dílčích (např. bezpečnostní, ekonomické, ekologické, energetické, hodnotové, politické, zdravotní). Akcentována jsou v něm vybraná sociální rizika, kterým je ta vystavena, která oslabují její atraktivitu i důvěryhodnost pro občany a mají potenciál za jistých okolností eskalovat do krátkodobých i dlouhodobých bezpečnostních problémů. (Česká) společnost polarizovaná dopady pandemie onemocnění COVID-19, energetickou krizí, exekucemi, chudobou, inflací, rusko-ukrajinským konfliktem nebo válečným uprchlictvím k takovému zamyšlení přímo vybízí.

Trivializace společnosti

„**Trivium**“ - první stupeň proslaveného „sedmera svobodných umění“. „Triviální“ předměty (konkrétně gramatika, logika a rétorika) byly na evropských obecných učeních (tedy univerzitách) pokládány za nepominutelný vzdělanostní fundament, nad nímž se zdvíhala „budova“ quadrivia neboli vyučování aritmetice, geometrii, hudbě a astronomii.¹

Dalo by se říci, že „trivium“ se tehdy rozumělo jakési výchozí vědění, vědění samozřejmé (ve smyslu zřejmé ze sebe sama), to znamená nezpochybnitelné (a principiálně nezpochybňované) a zakládající jak současnou zkušenost se světem i s druhými lidmi, tak kontinuální zkušenost generací (a civilizace vůbec).

Při bližším zkoumání lze (minimálně v evropských dějinách) odhalit celý řetězec „trivií“. Český sociolog a teolog Tomáš Halík (nar. 1948) například v knize „Vzýván i nevzýván“ (Lidové noviny, 2004) nabízí následující: „Stěžejními hodnotami křesťanství jsou nepochybně tři 'božské ctnosti' – **víra, naděje a láska**. Když Evropa setřásala dědictví *christianitas*, křesťanské říše, napsala na trikoloru Francouzské revoluce jinou trojici hodnot, velká hesla osvícenství – **volnost, rovnost, bratrství**“.² Pro soudobou Evropu pozdní moderny Halík navrhuje, vycházejíc ze svých kontinuálních reflexí sociální reality, poněkud méně vznešený hodnotový trojlístek: „**rychlost, blahobyť, zábava**“.³

S Halíkovým schématem lze vyjádřit principiální souhlas, a to včetně jeho formulace „postmoderního trivia“, byť by je bylo jistě možné vyjádřit i jinak. My bychom „trivium současnosti“ třeba vyjádřili následovně:

- **z povrchňění** neboli ztráta hloubky,
- **zkratkovitost** neboli ztráta širších souvislostí,
- **apologie** neboli ztráta sebekritičnosti a úcty k hledisku druhého.

Následující text nabídne argumentační a faktografickou obhajobu tohoto názoru.

Proces všeobjímající a všeprostopující **trivializace** je už delší dobu faktem. Po hledání nových kvalitních a promyšlených klíčů k porozumění světu dnes není velká poptávka. Populární je naopak rychlé hledání a rychlé nacházení hotových receptů k co nejsnadnější a nejúspěšnější orientaci v jeho bezprostředně zakoušených,

¹ LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. S. 162.

² HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. S. 183.

³ HALÍK, Tomáš. Cit. dílo. S. 184.

povrchních a pragmatických vrstvách. Naše pečující a konejšivá kultura podléhá **diktátu okamžiku** (aktuálnosti)⁴, pohodlnosti (bezbolestnosti, komfortu) a fyzické i mentální nenáročnosti (energetické úspornosti v širokém slova smyslu). Novými imperativy doby se stala kréda typu „je jedno jak, důležité je jestli!“ nebo „víc – víc – víc!“ a „rychleji a pohodlněji!“.⁵ Politika, byznys, mezilidská komunikace, vztahy, to vše dnes neodkrývá hlubiny lidských duší, tajemství přírody a Boha, nýbrž má tendenci existovat a plynout po povrchu, tedy nabývá podoby jakéhosi éterického manévrování (mnohdy udivujícího či úchvatného) na vlnách každodennosti.

Tomu odpovídají i způsoby **kódování reality**. Ocitáme se v éře břitkých bonmotů a nekorektních metafor zcela ignorujících význam kontextů. Prostor je prosycen líbivými hesly, logy a slogany, též produkty sofistikovaných marketingových kampaní, reklamního svádění a pečujících akcí public relations, v neposlední řadě bulvárními články a non-stop zpravodajstvím, inkonzistentními maily, krátkými SMS a ještě o něco kratšími tweety či spektakulárními *InstaStories*. Opojení **možností destruovat autority** přestáváme mezi nimi rozlišovat a destruujeme úplně všechny, zapomínáme si pokládat otázku: nehodí se náhodou „někomu“, abychom takto přestali o světě, o lidech a sami o sobě přemýšlet a pouze rychle konzumovali to **atraktivní instantní**, co nám zrovna nabídne myšlenkový průmysl a mediální trh v širokém slova smyslu? Americký historik Timothy Snyder (nar. 1969) správně připomíná, že nebezpečí pro tyrany vždy představovali aktivní a analyticky uvažující občané – občané zjišťující si a posuzující fakta, občané ověřující si skutečnost. S unavenými občany, s netrpělivými občany a se znejistělými občany neznalými kontextů se naopak snadněji manipuluje, těm se snadněji vládne.⁶

Rozsah tohoto článku není dostačující pro komplexní zkoumání fenoménu „trivializace“ ve všech rovinách společenského života. Proto jsme se rozhodli soustředit na **oblast péče o veřejný prostor**, a to z jednoho – podle našeho názoru zásadního – úhlu pohledu: z pohledu utváření předpokladů pro rozvíjení otevřeného, nenátlakové komunikace, bez níž je zdravé fungování demokratické společnosti nemyslitelné a v ohrožení.

Transformace veřejného prostoru

Veřejný prostor je dimenze, z níž vzcházejí nároky, očekávání a výzvy sociálních skupin i jednotlivců. Je to cosi, o čem ortodoxní liberálové soudí, že nemá svébytnou substanci, nýbrž je vlastně jen výslednicí střetávání individuálních a skupinových zájmů; cosi, o čem ortodoxní socialisté naopak soudí, že má povýtce svébytnou substanci, která je přímo nadřazena zájmům skupinovým, natož individuálním.

Ať jsou názory ekonomů, politologů a sociologů jakékoli, všichni se – v té či oné míře – odvolávají na anticko-křesťanské kořeny naší civilizace a tradice západního myšlení, v němž měly úvahy o obci, veřejném prostoru, občanství a podobně vždy zásadní místo. Tento poukaz má samozřejmě své opodstatnění; již před řadou let

⁴ Norský sociální antropolog Thomas Hylland Eriksen (nar. 1962) doslova hovoří a píše o „tyranii okamžiku“. Více viz ERIKSEN, Thomas Hylland. *Tyranie okamžiku*. Brno: Doplňk, 2005.

⁵ Více viz BRINKMANN, Svend. *Umění uměření*. Praha: Portál, 2019. 120 s. ISBN 978-80-262-1492-2.

⁶ Srov. a více viz SNYDER, Timothy. *Tyranie: 20 lekcí z 20. století*. Praha: Paseka, 2017. S. 73.

český filozof Jan Patočka (1907-1977) vyjádřil podstatu duchovního dědictví antiky v tom smyslu, že **evropanství** znamená dvojí nárok: **pečovat o duši** a **pečovat o polis**.⁷

Náš badatelský zájem lze vyjádřit následujícími otázkami:

1. Co znamená, v podmínkách 21. století, „péče o obec“?
2. Existuje v dnešní společnosti skutečný a autentický „veřejný prostor“?

A konsekventně se lze ptát dál:

3. Jsme svědky a aktéry jeho (re)definice a hledání mechanismů jeho kultivace? Nebo dnes naopak dochází k rozkladu „obecného“ na úkor expanze „individuálního“ a „skupinového“?

V neposlední řadě můžeme zformulovat ještě jednu otázku:

4. Z jakých předpokladů může v současné době tvorba veřejného prostoru vycházet?

Chápání veřejného prostoru jako jakéhosi „fyzikálně kvantifikovatelného“ prostředí pro uplatňování skupinových a individuálních zájmů (tj. jako „projekčního plátna“), ale i jeho chápání jako samotných těchto parciálních zájmů v jejich mechanickém součtu, je, alespoň dle našeho názoru, hrubě zjednodušující. Budeme-li sledovat linii antického chápání „polis“ a „věcí veřejných“, zjistíme, že veřejný prostor byl pojímán (a uskutečňován) jednoznačně jako **způsob, jímž se ukazují lidé, skupiny lidí, sociální situace i instituce, jako způsob vyjevování jejich vnitřních i vnějších horizontů**. Poukazování k „sociálnímu“ (resp. „politickému“) jakožto **obecně sdílenému** je v tomto smyslu nedílnou součástí bytí každého sociálního jsoucná, nelze je od něho odtrhávat a přikládat mu samostatnou existenci; a nelze jej ani popírat.

Takovýto prostor, chápaný jakožto odkrývání širších poukazů a souvislostí sociálních jsoucn, ale musí být **konstituován**, není žádnou samozřejmě přítomnou banalitou! Jeho konstituce znamená neustálou **péči o společně zakoušený a sdílený svět**, tedy – řečeno s profesorem Patočkou – **o „přirozený svět“ jakožto horizont naší společné zkušenosti**.

Zdá se, že současnost, dominantně nesená étosem liberálně tržní ekonomiky, nahrává vnímání veřejného prostoru spíše jako platformy **sebe prezentace** subjektivních zájmů, rychlých názorů, postojů a cílů, nikoli jako platformy jejich **překračování**. Pohlédneme-li do minulosti, zjistíme, že donedávna byla existence organizovaných lidských společenství založena na vyhraněných **hodnotových předpokladech**, ať již byly ušlechtilé, nebo zvrhlé. Najdeme mezi nimi vůli Boží, poslání národa, třídní boj, čistotu rasy apod. Někdy byly tyto hodnoty prosazovány silou, jindy zákonem; někdy byly hodnotové systémy od sebe ostře odděleny, jindy přecházely v sebe navzájem. Nazvat je můžeme **systémy ideologickými**.

V době (post)moderní se stále více hlásí o slovo typ společenství, jenž se představuje občanovi programově jako **hodnotově neutrální**; zde je *jinakost* střídána pouhou *diferencí* bez ostnu cizosti a silné *imunizační reakce*.⁸ Hlásá **individuální svobodu** každého, ale nikomu nevnucuje společné programové sdílení. Určitá hodnotová východiska sice občas zdůrazní, ale vždy jen jako momentální důsledek volebního klání, takže o nic dlouhodobého, natož trvale zavazujícího vlastně nejde.

⁷ Srov. zejména PATOČKA, Jan. *Sókratés*. Praha: SPN, 1991. S. 116.

⁸ Srov. a více viz HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. 288 s. ISBN 978-80-87950-05-0.

Pluralitní a multikulturní společnost, zakládající si na své **heterogenitě**, ani nemůže dosáhnout natolik homogenního stavu, který by jakýkoli hodnotový konsensus umožňoval či snad dokonce vyžadoval!

Žijeme v době, v níž dochází k **dramatické erozi sociálních hodnot, norem, ideálů i vzorů**. Propagovaným cílem vládnoucích elit, v našem civilizačním okruhu a v této historické etapě navíc elit vládnoucích jen dočasně, není formulovat, vštěpovat a bránit nějaké hodnoty, nýbrž dělat individualizovanému občanstvu co nejefektivnější ekonomický, kulturní a politický servis – orientují se tedy nikoli strategicky dlouhodobě, nýbrž takticky krátkodobě. Vypadá to, že se nám – poprvé v dějinách – rodí úplně **nový typ moci**, který programově **nepotřebuje legitimizovat sebe sama** odkazem na hodnoty (tedy ani ty demokratické). Zdá se, že postačuje legitimita většiny (byť třeba fiktivní) vzešlá z voleb jakékoliv kvality. Proto se dnes nevládne, nýbrž spravuje, proto se nepěstuje politika, nýbrž politikaří, nevede, nýbrž svádí, neinformuje, nýbrž deformuje.

Polsko-britský sociolog Zygmunt Bauman (1925-2017) proslul na sklonku svého života a vědecké kariéry kritikou globalizující se postmoderní společnosti, jejíž mechanismy – alespoň podle jeho soudu – nenabízejí jednotlivci skutečný pocit sounáležitosti s druhými na bázi společných zájmů, nýbrž nejružnější instantní, na pohled a poslech svůdné podvrhy. S tím, jak se postupně „vyprazdňuje veřejný prostor“, stává se i vzájemný styk lidí (ve smyslu „setkávání“) redundantním; prostoru dominují „chrámy spotřeby“, v nichž se sice odehrává podstatná část života lidí, leč tyto chrámy „slouží akci, nikoli *inter-akci*“.⁹

Bauman soudí, že s postupem vytváření struktur novodobé (moderní) společnosti byla „polis“ postupně tříštěna do miliónů individuálních zájmů, což má – podle jeho názoru – fatální důsledky: „Cílem je spotřeba a spotřeba je výhradně *individuální* zábavou, řadou vzruchů a dojmů, které lze prožívat výhradně subjektivně.“¹⁰ Nač tedy setkávání? Svůj skepticismus shrnuje Bauman následovně: „‘Soukromé’ vpadlo do prostoru, který měl být veřejný, ale nikoli proto, aby se dalo do řeči s ‘veřejným’. I když je důkladně probráno, ‘přetřeseno’ na veřejnosti, ‘soukromé’ nezískává novou kvalitu; pokud tu vůbec k něčemu dochází, pak je to posílení jeho privátnosti.“¹¹

My nesdílíme ultrakritický Baumanův tón na adresu „postmoderny“ a „globalizace“; sdílíme však jeho klíčovou obavu, že autentický veřejný prostor v současnosti očividně odumírá a místo něho nám soudobá ekonomika, politika a média nabízejí spíše **prostor pseudoveřejný**, v němž soukromá (pseudo)témata soutěží o co největší pozornost stále hůře se soustředících jedinců, kdežto toho, co by lidé vskutku společně (autenticky, plnohodnotně) „sdíleli“, je velice málo. Možná, že další klíčovou otázkou do diskuse by tedy bylo možné a přínosné formulovat takto: **nelze využít „postmoderní“ pluralizace východisek, radikálního kriticismu a fragmentarizace společnosti právě k destrukci jediného modelu legitimacy – totiž toho, který nahlížíme již tradičně v našem (evropském) kontextu?** Vrátime-li se k – Patočkou načrtnutému – dědictví antické civilizace, lze se ptát i takto: Lze reálně naplnit onu antickou výzvu, zůstaneme-li u „osvědčené“ taktiky jednostranného vnucování svých otázek a svých způsobů interpretace světa a nenaučíme-li se – v našich soudobých společensko-historických podmínkách – **znovu setkávat a sdílet, klást „jinakost“ jako problém**

⁹ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. S. 157 (zvýraznil Z.B.).

¹⁰ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. S. 157.

¹¹ BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005. S. 239.

a hledat jeho řešení, učit se otázkám „těch druhých“? Vždyť strategie nekomunikace a nenaslouchání vždy vedla jen k „mobilizaci“ a konfliktům.

Od krize jazyka po absenci odpovědnosti

Ona „tekutost“ doby, jejíž rizika systematicky popisuje Bauman, ale může na některé působit i uklidňujícím, ba osvobozujícím dojmem. Obzvláště v zemích, které ve 20. století zažily zkušenost s totalitními režimy, se v uplynulých třech desetiletích zdála být znakem nově nabyté svobody skutečnost, že se lidé rozhodli opustit svazující (auto)cenzuru dob minulých a konečně nechali svoji řeč „volně plynout“. Zároveň se stali citlivými, možná až přecitlivělými, na jakékoliv disciplinující rady a regulační opatření v této věci.¹² Je ale na místě se ptát, zda **nesnesitelnou tíhu** slov i žití (extremitu č.1) nevystřídala jejich **nesnesitelná lehkost**, tedy extremity č.2?

Je nepochybné, že stav, kdy dosavadní velké Pravdy, formulované „těžkými“ **slovy**, přestávají platit a do kultury, politiky i vědy vstupuje pluralita pravd malých, tj. mnohost **lehce formulovaných**, ale stejně legitimních příběhů, nemusí vždy znamenat nutně chaos, vykořenění a následnou rezignaci. Naopak! Může působit uklidňujícím, ba osvobozujícím dojmem. Vždyť nástrojem všech diktatur vždy byla, je a bude „**nesnesitelná tíha slov**“. V nich je za vadné slovo či text možné (či přímo nutné) autora buď veřejně zestudit, nebo normalizovat (třeba v koncentračním, pracovním, převýchovném či jiném zařízení), případně ho definitivně (a pro výstrahu) „eliminovat“.¹³ Bauman správně konstatuje: „Za našich dnů již nejsou vzory a konfigurace ‘dány’, natož aby byly ‘samozřejmé’; existuje jich až moc, navzájem se srážejí, protirečí si, jsou rozporné, takže každá ztrácí velký díl svých podmanivých, nátlakem a donucováním působících omezujících sil.“¹⁴ Boom úderných hesel, argumentačních zkratk (a často i faulů), dovedně zrežírovaných tiskových konferencí a vděčně shrnujících zpráv, prostě módě podléhajících „lehkých slov“, je (po éře křečovitě totalitní quasikomunikace) jistě úlevným „sociálním vydechnutím“. Zároveň ale staví společnost před otázku, zda je dobře, když slova znamenají takto málo (třeba i proto, že „posvátná“ slova zdevalvovala nevhodnou deklamací v trapná a vysmívaná klišé)¹⁵ a ve stejné chvíli znamenají až příliš mnoho (někdy vlastně ledacos a cokoliv), když přestávají oslovovat, spojovat a stávají se jen hlučnou kulisou života? Je dobře, když nesnesitelnou tíží slov střídá jejich **nesnesitelná lehkost**? Ono je určitě přitažlivé nezávazně „žonglovat slovy“ (třeba při obstrukcích v parlamentu a při osočování politických rivalů) a nebát se u toho, že si někdo zase začne vynucovat ta „jedině

---

¹² Jako příklad můžeme uvést v České republice rozporupně přijímaný fenomén politické korektnosti, woke & cancel culture nebo fenomén boje s dezinformačními weby a fake news – strach ze zavádění orwellovského *newspeaku* je u některých skupin obyvatelstva skutečně silný, místy až paranoidní a hysterický.

¹³ V dystopickém románu „1984“ George Orwell poutavě hovoří o procesu *voparizace*, který znamenal nejenom fyzickou likvidaci nepohodlného člověka *Ideopolicií*, ale také jeho zpětné vymazání z historie (a paměti) společnosti.

¹⁴ BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005. S. 19.

¹⁵ V našem regionu lze vzpomenout třeba na setrvalé nelehký osud Masarykova hesla „Pravda vítězí“ nebo Havlova revolučního zvolání „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“. Přitom úctu k pravdě je třeba, alespoň dle našeho názoru a třeba ve shodě s názorem přednosty Ústavu etiky a humanitních studií 3. lékařské fakulty UK Marka O. Váchy (nar. 1966), považovat za minimalismus (elementární základ) politické kultury. Více viz rozhovor s Markem O. Váchou, *Česká televize - Interview ČT24*, 18.4.2022, min. stopáž: 16:30-20:05.

správná slova a kódování reality“. Jenže slova nesmějí být ani přespříliš lehká; slova musejí mít **nějakou váhu a pevný obsah** vzbuzující myšlenkovou resonanci pozorného publika. Takže se ptejme: „Není nám dnes opět vnučována jistá forma quasikomunikace, jen nikoli totalitní, nýbrž roztržštěná, fragmentarizovaná, **bez závaznosti**?“ Jistě nikoliv náhodou dnes z úst některých mocných slyšíme osvobozující fráze typu „Jen hlupák nikdy nemění svůj názor“ nebo raději ještě o něco razantnější variantu téhož „Jen idiot nemění názory“. V éře hyperpragmatismu, vyzývání flexibility a takzvané sociální senzitivity (sousloví „názorová promiskuita“, „oportunismus“ či „převlékání kabátů“ zní přece tak kategoricky negativně) je zkrátka obtížné (ne-li nemožné) hluboce věřit řečníkům, žádat od nich pevný názor, myšlenkovou kontinuitu, očekávat v jejich slovech i činech zdvořilost. Nikoliv kvalita, ale kvantita dnes dominuje na straně slov i publika. Nikoliv obsah, ale forma vítězí. Nikoliv fakta, ale pocity a dojmy získávají na důležitosti.

Český filozof Václav Bělohradský (nar. 1944) správně upozorňuje: „Doba rychle se střídajících mód kulturních i společenských nastolila **vládu lehkých slov**, kterým se pro jejich lehkost vysmíváme – reklama, bulvární noviny, zprávy; ale ta lehká slova nás osvobodila od slov těžkých, která by se chtěla šířit mečem a ohněm. Jenže slova zase nesmějí být *nesnesitelně* lehká, musejí mít nějakou váhu.“¹⁶ V opačném případě by totiž vůbec nemělo smysl mluvit a vážně naslouchat druhým. Proč tak činit, když slovní estrády ne/mnohých, literárně řečeno, plní výhradně funkce zdržovací a prostor vyplňující?! Není vlastně pošetilé dnes takzvaně brát někoho za slovo, když to může znamenat mnoho a nic zároveň? „Tolik přece záleží na situaci a na kontextech... odpověď najdete mezi řádky ... ale to jste mne špatně pochopili... mí fanoušci mi rozumí...“ hájí se rádi ti k zodpovědnosti hnaní. Navíc moc dobře ví, že je-li nejhůř, můžou v **éře postfaktivity** bez skrupulí zpětně popřít úplně vše, klidně i to spolehlivě archivovatelné. Stačí jediné, být demagogicky urputný a la „vlevo dole“ nebo „Boha také nikdo neviděl“. Lidé současnosti totiž mají v atmosféře prosycené bezvýznamností a lhostejností tendenci rychle zapomínat, odpouštět, resp. rezignovat na kategorie pravdivosti a objektivnosti (zpravidla ve jménu „klidu na práci a na život“); navíc „přece lžou a kradou všichni“, slyšíte často jako podpůrný argument popsání netečnosti k nešvaru. Ale už švýcarský filozof a psychiatr Max Picard (1888-1965) ve své čerstvě poválečné analýze nacismu varovně konstatoval (1946): „*Slovo se stalo pouhým znakem, který se rozeznává jen podle vnějšího zvuku, už ne podle smyslu. Slovo přestalo mít smysl – ten potřebuje trvání, souvislost, aby se projevil a realizoval – slovo se stává skřekem okamžiku ... Ve světě diskontinuity, nesouvislosti a okamžiku však místo pravdy platí tvrzení. Tvrzení vychází z okamžiku a pouze pro ten okamžik platí. Tvrzení nahrazuje pravdu. Situace nějakého okamžiku se zachytí a na ní se postaví tvrzení – toto tvrzení vesměs odpovídá, avšak odpovídá pouze situaci toho okamžiku a ve světě, v němž se z okamžikovosti žije, neplatí však pro svět trvání. Tvrzení je pouhou nahodilostí okamžiku, neobsahuje ani podstatu toho, co v tom okamžiku je, nýbrž pouze to, co se v něm náhodně projevilo. Pravda se naproti tomu vztahuje k podstatě trvání.*“¹⁷

¹⁶ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty: Reloaded 2013*. Praha: Novela bohémica, 2013. S. 113-114.

¹⁷ HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2012. S. 140-141.

Rakouský etolog Konrad Lorenz (1903-1989) kdysi varoval¹⁸, že **západní společnost je v zásadě nedospělá**, neboť vše prezentuje v modu „jakoby“; my bychom v této souvislosti mohli uvést i další oblíbená a život odlehčující zpochybnění – řekněme též životní alibi *sui generis* – typu „jen tak“ a „jen jako“. Byznys, politika, sex, sport, vzdělávání, výchova, dokonce i válka (nově v přímém přenosu a na sociálních sítích) - to vše je permanentně vsazováno do kontextu „hry“, tedy jisté odlehčenosti, variabilnosti, zastupitelnosti, ba nezávaznosti.

K **dospělosti** – alespoň dle Sókratova odkazu – ale náleží především **distance** vůči prožívanému, a to distance **intelektuální** (promýšlet hlubší souvislosti a předpoklady toho, co se kolem mne děje a co sám činím) i **morální** (srovnat to se svým svědomím, s určitými hodnotami a principy). Nečiní však západní společnost spíše opak tím, že vše je napřed mediálně zpracováno a poté v „instantní podobě“ předloženo k rychlé „konzumaci“, vše triviálně, prvoplánově, bez ambic na hlubší (intelektuální i morální) ponor, neboť k němu scházejí buď informace, nebo čas, odvaha a schopnosti?

Jak upozornil francouzský spisovatel Gabriel Marcel (1889-1973), jen **člověk jakožto jedinec**, který svět rozvažuje a kriticky reflektuje, může něčemu **čelit** a převzít za to i konkrétní **odpovědnost**.¹⁹ Společnost dnes ale vyznává spíše modus „nečelení“ a nezodpovědnosti. Toho času dáváme do relativizujících uvozovek příliš mnoho. Už to nejsou jenom jednotlivá slova, věty a odstavce, ale celá díla a produkty, umělecké žánry, životní či historické etapy, sociální role a identity! „To nesmíte brát tak vážně“, „to je nadsázka“, „to je jenom legrace“, „to je jen taková hra“, „to se tak říká v rámci ostré fáze kampaně“ a další relativizující alibi. Neslycháme takové a podobné fráze dnes až nebezpečně často?!

Asi i proto čelíme spirále **hulvátství** ve veřejném prostoru, které bývá mocnými a o moc usilujícími cynicky obhajováno jako „vzpouza proti zrádnému elitismu“, jako „upřímná prostořekost bojující proti falešné korektnosti“, jako „sympatická lidovost nahrazující povýšeneckou intelektualitu“. Přejít od revolučních hesel „Jakeše do koše!“, „Mohorita od koryta!“ nebo „Nejsme jako oni!“ (kterými občané v roce 1989 protestovali proti čtyřicet let trvající totalitě) po dřevěné šibenice s oprátkami a nápisem „Všichni vlastizrádci a jejich přísluhovači skončí na šibenici“ (kterými svůj odpor proti novele pandemického zákona v lednu 2022 manifestovali stoupenci iniciativy *Chcíp PES*) budiž příkladem popsaného **úpadku slov a (politických) mravů**. Svoboda shromažďování a svoboda slova (jakožto výdobytky a předpoklady zdravé demokracie) jsou dnes (a to nejenom u nás) nebezpečně zaměňovány s možností veřejně vyhrožovat druhým a bezostyšně lhát.

„Rozvažující veřejnost“ a etika komunikace

Neřešených problémů a rizik, spojených se strukturálními změnami v soudobé společnosti a s dopady, které tyto změny mají na rozvoj demokraticky organizovaných společností, si je intenzivně vědom německý filozof Jürgen Habermas (nar. 1929). Upozorňuje, že liberální model (a s ním spojená vize svobody, lidských a občanských práv), který je pro většinu obyvatel Evropy spojen s pojmem „demokracie“, byl vybudován na bázi politicky činné veřejnosti jako zprostředkující sféry ve vztahu mezi občanskou společností a státní mocí. Ekonomickým základem tohoto modelu byl volný

¹⁸ Viz například LORENZ, Konrad. *Osm smrtelných hříchů civilizace*. Praha: Leda, 2014.

¹⁹ Srov. MARCEL, Gabriel. *Přítomnost a nesmrtelnost*. Praha: Mladá fronta, 1998. S. 55.

trh. A garantem svobody politicky činné veřejnosti jako jakéhosi kolektivního „rozvažujícího subjektu“ byly publicistické instituce: tisk, později rozhlas, televize a další média. Jenže právě postupující privatizace a komercializace této sféry započala pozvolný proces destrukce liberálního modelu s nedozírnými následky. Rovněž tak plíživé prolínání státu a společnosti, k němuž dochází v moderním „sociálním státě“, vyřazuje řadu zprostředkujících funkcí veřejnosti.

Existuje dnes ještě „**rozvažující veřejnost?**“ ptá se Habermas a odpovídá: „Cílem práce s veřejností je posílení prestiže vlastní pozice, aniž by se přitom tématem *veřejné diskuse* stal samotný předmět kompromisu: organizace a funkcionáři rozvíjejí *reprezentaci*. ... Public relations se vlastně nevztahují na public opinion, nýbrž na opinion v onom pojetí dobré pověsti. Veřejnost se stává dvorem, *před* jehož publikem lze rozvíjet prestiž, místo aby se *na* něm rozvíjela kritika.“²⁰ Habermas signalizuje proces rozpadu občanské (politické) veřejnosti jakožto nezastupitelné sféry kontinuální účasti lidí na rozumovém posuzování veřejné moci. Výsledkem je vznik toho, co nazývá „**demonstrativní**“ a „**manipulativní publicitou**“, kterou rozvíjejí organizace takřka nad hlavami institucionálně ovládnutého a mediálně preformovaného publika. Ano: publika, nikoli občanské společnosti či politicky činné veřejnosti... Politika se tak stává arénou, v níž organizace (zejména politické strany a hnutí) „usilují o politické kompromisy se státem i mezi sebou navzájem, pokud možno s vyloučením veřejnosti, musí si však přitom prostřednictvím rozvoje demonstrativní či manipulativní publicity zajistit plebiscitní souhlas mediálně vytvořeného publika.“²¹ Proto můžeme ve vědecké a populárně naučné literatuře číst texty o **mediální demokracii** a nástupu **teatrokracie s emokracií**.^{22, 23}

Habermas v tomto bodě nerezignuje. Naopak, vybízí k očištění základních mechanismů, jimiž disponuje demokracie v boji proti totalizujícím nárokům jakéhokoli druhu: a to jsou především **lidská práva**. Jedině ta podle nás zaručují a umožňují aktivizaci politicky činné veřejnosti, jedině jejich obhajoba a rozvoj umožňují racionální kritiku politiky a skutečnou tvorbu většinového mínění namísto publicity a manipulace! „Nejprve je třeba na oné skupině lidských práv (jako je svoboda projevu a smýšlení, svoboda spolčovací a shromažďovací, svoboda tisku atd.), které zaručují politicky činnou veřejnost, prokázat, že při aplikaci na faktickou podobu strukturálně přeměněné veřejnosti nemusejí být interpretovány pouze negativně, nýbrž pozitivně jako záruky účasti, mají-li být vůbec s to smysluplně plnit svou původní funkci.“²⁴ Čili: trend oslabování vlivu „rozvažující veřejnosti“ nemusí být fatální, jen je třeba pojmenovat a zakotvit nové, odpovídající pojetí lidských práv v sociálním státě a transformovat liberální právní stát v sociální právní stát vůbec. Habermas soudí, že místo publika individuálně se stýkajících soukromých osob (jak hlásal liberální model) by pak nastoupilo publikum organizovaných soukromých osob; pouze ony by se totiž mohly „*v dnešních poměrech, prostřednictvím kanálů vnitrostranické a vnitrosvazové*

²⁰ HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: FILOSOFIA, 2000. S. 305 (zvýraznil J.H.).

²¹ HABERMAS, Jürgen. Cit. dílo. S. 344.

²² Emokracie - označení doby, které dominují iracionální elementy (nálady, emoce, pocity, dále projevy provokace a provokativní projevy) nad těmi racionálními.

²³ Srov. a více viz HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. 288 s. ISBN 978-80-87950-05-0.

²⁴ HABERMAS, Jürgen. Cit. dílo. S. 338-339.

veřejnosti a na základě publicity, která by se uplatnila ve styku organizací se státem i mezi sebou navzájem, účinně podílet na procesu veřejné komunikace. Ten by mohl legitimizovat vytváření politických kompromisů.“²⁵

Habermas ani na okamžik nepochybuje o nezbytnosti bránit a prohlubovat demokracii. Společenské a politické události jej v tom ještě utvrzují. Rozvoj demokracie přitom stojí (ale i padá) na **novém pojetí legitimacy!** Jak konstatuje současná italská filozofka Giovanna Borradori, „Habermasova obrana ‘univerzalizmu’ v etické a politické teorii má svůj původ v možnosti racionálně legitimovat individuální přesvědčení i veřejnou shodu.“²⁶

Dále Habermas akcentuje samy procesy utváření politického mínění a vůle, **procesy formování občanské společnosti a veřejného mínění** jako základny demokratických rozhodnutí. Nepředepisuje přitom občanům nějaké určité obsahy myšlení ani jednání (jak činili a činí s oblibou mnozí sociální reformátoři), nýbrž snaží se o důslednou institucionalizaci komunikačních (a tedy i rozhodovacích) procedur. Konstruuje jakýsi „vyšší stupeň intersubjektivit“ procesů dorozumění; proto je tak zásadním problémem fungování „polis“ ve smyslu komunikace politické veřejnosti, a proto Habermas tak vehementně varuje před hrozcí „únavou z politiky“, před destrukcí „veřejné sféry“ v nátlakových procesech globalizace a postmoderní „tekutosti“. Německý sociolog nezakrytě uvádí: „Z tohoto pojetí demokracie normativně vyplývá požadavek určitého posunu důležitosti ve vztahu oněch tří zdrojů – jimiž jsou peníze, administrativní moc a solidarita -, jejichž čerpáním moderní společnosti uspokojují svou potřebu integrace a řízení. Normativní implikace jsou nasnadě: sociálně integrační síla solidarity, kterou již nelze čerpat pouze ze zdrojů komunikativního jednání, se má rozvíjet na základě široce diferencovaných autonomních veřejností a právně institucionalizovaných postupů demokratického utváření mínění a vůle a má se umět prosadit vůči druhým dvěma silám, totiž vůči penězům a administrativní moci.“²⁷

Habermasova koncepce usiluje o maximální možné rozvinutí participačních procesů v rámci demokratického procesu. Klíčovou úlohu v procesech utváření mínění a vůle přisuzuje racionálně konstituovanému diskursu, který dává morální i právní legitimitu dosahovaným pozicím. Habermas je tak zjevným optimistou, předpokládajícím (jako kdysi Kant), že „rozum jako možnost transparentní a nikoli manipulující komunikace může léčit nemoci modernizace, k nimž patří i fundamentalismus a terorismus...“²⁸ Jeho projekt symetrické, nenátlakové sociální komunikace a s ní spjaté **deliberativní demokracie** předpokládá, že si – na úrovni humanitního bádání, ale i na úrovni veřejné občanské diskuse – budeme schopni (a ochotni) připustit současný stav a jeho hlavní charakteristiky.

Habermasova kritika se týká především formálních parametrů komunikace ve veřejném prostoru, tj. absence konsensu na takových procedurách, jež by umožnily

²⁵ HABERMAS, Jürgen. Cit. dílo. S. 344-345 (zvýraznil J.H.).

²⁶ BORRADORI, Giovanna. *Filosofie v době teroru. Rozhovory s Jürgenem Habermasem a Jacquesem Derridou*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. S. 75.

²⁷ HABERMAS, Jürgen a SHAPIRO, IAN. *Teorie demokracie dnes*. Praha: FILOSOFIA, 2002. S. 91.

²⁸ BORRADORI, Giovanni. Cit. dílo. S. 35.

konstituovat reálnou alternativu k jednostrannostem kantovské i utilitaristické etiky a zaručily skutečné sociální sdílení a tvorbu demokratické politiky.²⁹

Absence kritičnosti – cesta k nesvobodě

Kdokoli uvažuje o náležitostech procesů komunikace ve veřejném prostoru, velmi záhy si uvědomí další jejich zneklidňující rys: **absenci skutečné kritičnosti**. Je proto na čase, hlouběji se zamyslet nad samotným pojmem *kritiky*. Pojem je odvozen od řeckého „*krinein*“, které znamená „rozlišování“, „posuzování“. Výrazem „**techné kritiké**“ se již v době antického Řecka rozuměla velmi specifická duševní činnost, totiž činnost diferencující a v závislosti na tom i posuzující, hodnotící, oceňující.

Už v Aristotelově „*Etice Nikomachově*“ čteme, že „nezdrženlivý člověk bývá přemáhán rozkošemi, ježto má nikoli **vědění**, nýbrž pouze **mínění**.“³⁰ Povšimněme si, na základě jakého kritéria provádí starořecký filosof své rozlišení: soudí, že člověk zdrženlivý disponuje skutečným věděním (tj. chápe obecné souvislosti, podstatu věcí, nikoli jen jejich individuální, vnější tvářnost), kdežto člověk nezdrženlivý je smýkán pouhým míněním (tj. znalostí jevových stránek věcí, jejich nahodile individuální podoby). Proto jeho etický koncept nespočívá v kladení morálních imperativů, nýbrž „soustřeďuje se na hledání cest k cíli, na vynikání a ctnosti.“³¹

Sókratovi ani Aristotelovi zjevně nešlo o moralistní poukazování, že člověk by neměl „přehánět“ tu „správnou míru“ v čemkoli, co činí; šlo jim o něco hlubšího a ve svém dosahu závažnějšího: o to, abychom si uvědomili, že nezdrženlivé chování a jednání vyplývá z povrchního souzení, ze zpupného přesvědčení, že svět (a tedy i věci, zvířata a lidé v něm) jsou náš „majetek“, že známe pravdu o nich a v důsledku toho s nimi můžeme zacházet dle libosti. Vskutku moudrý, „věducí“ člověk naproti tomu teprve pravdu hledá, nedomníváje se, že ji již jednou provždy má. Proto byla v oněch časech zdrženlivost vysoce oceňována jako jedna z nejzářivějších ozdob na morálním hávu ctnostného občana.

Kritická myšlenková činnost je jedním z nejvýraznějších atributů lidského myšlení. Neznamená pak samo „myšlení“ především kritický – tj. rozlišující – přístup ke světu, věcem, lidem, životním situacím i k sobě samému? Ano, „být kritický“ v první řadě znamená **mít odstup, nechápat věci zjednodušeně, nýbrž naopak – v jejich vnitřní složitosti, v souvislostech, vztazích, s maximálním porozuměním jejich předpokladům a důsledkům**. Nejvýrazněji se tento nárok uplatňuje v myšlení **vědeckém**; bez vnitřního rozměru kritičnosti by se vlastně o „cestu k vědě“ ani nejednalo! Například každý historik důvěrně zná, jak složitými metodologickými postupy je nezbytné uplatňovat tzv. kritiku historických pramenů, aby výsledkem jejich posouzení, analýzy a interpretace bylo skutečné „vědění“, nikoli pouhá sumarizace historikových představ, nahodilých zobecnění, pocitů a dojmů.

Český filosof a vysokoškolský pedagog David Krámský (nar. 1973) výstižně upozorňuje, že kritické myšlení musí být v první řadě charakterizováno jako schopnost „vymezit region vědě“ tím, že budeme schopni:

²⁹ Srov. HENRIKSEN, Jan-Olav a Arne Johan VETLESEN. *Blízké a vzdálené. Etické teorie a principy práce s lidmi*. Sdružení Podané ruce Brno a Nakladatelství Albert Boskovic, 2000. S. 135.

³⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937. S. 149.

³¹ SOKOL, Jan. *Etika a život*. Praha: Vyšehrad, 2010. S. 112.

- vykázat a argumentovat **předpoklady**, z nichž je samo toto vědění utvářeno a které legitimizují jeho platnost,
- vykázat a argumentovat maximum přínaležejících **kontextů**, ve kterých daný předmět vědění nabývá svého (právě užívaného) významu.³²

„Bez jasně vymezeného kontextu můžeme být zaplavováni nekonečným bohatstvím informací, ale nebudeme rozumět žádné, protože si ji nedokážeme zařadit, aby nám dávala smysl. Nebudeme chápat, proč se jí zabývat, čím je pro nás důležitá, nač navazuje, z čeho vznikla, k čemu směřuje, k čemu je použitelná, jak ovlivní náš život. Čím víc bezkontextových informací dostáváme, tím jsme zmatenější, ovlivnitelnější a manipulovatelnější,“ varuje český spisovatel a publicista Benjamin Kuras (nar. 1944).³³

Kriticky myslet znamená – ještě jinak řečeno – **umět myslet hranice**. Sám pojem „hranice“ je ovšem vždy třeba chápat jako dynamický a rozporuplný: na jedné straně vždy poukazuje k tomu, co určité společenství (sociální skupinu) vymezuje vůči jinému společenství (sociální skupině), tedy vůči „těm vnějším“ - v tomto smyslu má **negativní** charakter; současně však poukazuje i k tomu, co určité společenství (sociální skupinu) „drží pohromadě“, co je „uvnitř“ - a v tomto smyslu má **pozitivní** charakter. Hranice uzavírá i otvírá, umožňuje i limituje, brzdí i akceleruje, stvrzuje svůj obsah jako takový, ale zároveň problematizuje; požaduje dodržování toho, co jest, ale současně i vybízí k otázce, k překročení sebe sama! Cokoli, co „je dáno“ jako dělicí čára (předpis, zákon, hodnota, norma), je vždy vnitřní i vnější v jednom a tom samém, neboť je to jak přítomnost vědomého, tak i nepřítomnost tušeného. Každá hranice ustavuje tedy dvojí zakotvení:

- tím, že odděluje, dává oddělenému **identitu**, legitimuje je jakožto specificky vymezené celky (to, co je „uvnitř“, a to, co je „vně“),
- ale současně s tím uvádí oddělené (tedy: „vnitřní“ a „vnější“) do vzájemného vztahu, ba do vzájemné **závislosti**, neboť jedno není myslitelné bez druhého.³⁴

Projekt demokratické společnosti a právního státu evidentně předpokládá, ba přímo vyžaduje **kritičnost jako svůj implicitní rozměr**. Jedinou smysluplnou cestou k cíli, jímž je stav, kdy v nenásilně a symetricky vedené komunikaci zvítězí ten nejlepší argument svojí vlastní vahou, totiž je požadavek, který lze formulovat následovně: „Komunikace se ... musí odehrávat tak, že jsem připraven zkoumat, zda mám pravdu, a nikoli tak, aby mi bylo dáno za pravdu.“³⁵ Neboli: každý z účastníků komunikace do ní vstupuje již s respektem vůči požadavku, že kdykoli je ochoten **zpochybnit svůj názor!** Jak pod zorným úhlem tohoto ideálu obstojí soudobá západní společnost? Její demonstrativní principiálnost a razance popsanému imperativu příliš neodpovídá.

Václav Bělohradský nedávno identifikoval „rychlé vytlačování kritického rozumu či kritiky vůbec ze hry“ jako jeden ze znepokojivých znaků soudobé „postmoderní“

³² KRÁMSKÝ, David. Mezioborovost jako hledání jednotného východiska. In *Univerzita a mezioborovost*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2007. S. 11 (zvýraznili autoři tohoto článku).

³³ KURAS, Benjamin. *Sekl se Orwell o dvacet let?* S. 29.

³⁴ Srov. NESVADBA, Petr. *Filosofie a etika*. Plzeň: Nakl. a vyd. Aleš Čeněk, 2006. S. 154–155.

³⁵ HENRIKSEN, Jan-Olav a Arne Johan VETLESEN. *Blízké a vzdálené. Etické teorie a principy práce s lidmi*. Sdružení Podané ruce Brno a Nakladatelství Albert Boskovic, 2000. S. 137.

společnosti.³⁶ Bauman ve své studii o „tekuté modernosti“ přiléhavě cituje názor řecko-francouzského filozofa Cornelia Castoriadis (1922-1997), že „na společnosti, v níž žijeme, je špatné, že **přestala zpochybňovat sebe samu**.“³⁷ Uvedená konstatování jsou neobyčejně zajímavá a stojí za hlubší zamyšlení. Znamená to snad, že soudobá západní společnost je systémově založena na vědomém potlačování „jinakosti“? Naším úmyslem není přesvědčovat čtenáře, že žije v jakési době totalitní společnosti, v níž existuje tvrdá cenzura a zákaz jakékoli plnohodnotné kritiky ve smyslu politické, literární, náboženské a jiné opozice; vždyť již její „zakladatelé“ (sestoupíme-li ne příliš hluboko – do éry osvícenství) se snažili vtisknout do jejích základů demokratické hodnoty rovnosti, spravedlnosti a práva! Italský politolog Giovanni Sartori (1924-2017) právem konstatuje, že stále existuje zásadní společenský konsensus v tom, co je „dobrá společnost“: za určující charakteristiky pokládá otevřenost, toleranci, svobodu a pluralismus.³⁸

Problém je v něčem jiném: ne v tom, že naše společnost by institucionálně znemožňovala kritickou reflexi rozličných projevů svého sociálního bytí, svých strukturních i funkcionálních aspektů, formulaci a zveřejňování alternativních projektů apod., nýbrž v tom, že náš každodenní veřejný život je reflexemi a antireflexemi, úsudky a kontraúsudky, analýzami i pseudoanalýzami, vychvalováním i obviňováním, strachem i nadějemi natolik přesycen (či přímo zahlcen), že skutečná – tj. věcná, rozlišující kritika – se stala téměř neviditelnou, přestala burcovat, oslovovat – a v tomto smyslu se stala „bezzubou“. Není-li již občan schopen rozlišit pravdu od lži, zlo od dobra, informaci od dezinformace, pak se stalo cosi nesmírně nebezpečného: veřejný prostor, který má mít svoji „hloubku“ i „šířku“, se jaksi „zploštil“... Pozvolna se nám „podařilo“ učinit jakoukoli vnitřní kritiku našeho způsobu života a myšlení „bezzubou“ tím, že jsme ji jaksi zbanalizovali; kritizovat může takřka kdokoli cokoli, nicméně zjišťujeme, že stále větší část jak kritizovaných, tak společnosti jako celku, je vůči této kritice imunní.³⁹

„Kdo se vzdá faktů, vzdává se svobody. Jestliže už nic není pravda, nikdo nemůže kritizovat držitele moci, protože se přitom nemá o co opřít. Jestliže nic není pravda, pak je všechno spektakl. A ti s nejnaditější peněženkou si zaplatí nejvíc oslepující světla [...] Když ti přestane záležet na rozdílu mezi tím, co chceš, a tím, co je pravda, podvoluješ se tyranii. Rezignace na poznání reality sice může být pohodlná a příjemná, ale výsledkem je ztráta individuality – a tedy zhroucení každého politického systému, který na individualismu závisí.“⁴⁰

Timothy Snyder

Kritický přístup však nesmí v procesech sociální komunikace chybět, nemá-li tento způsob „zmocňování se světa“ ustrnout do podoby banalizace, prvoplánovosti, schématického posuzování a hodnocení. Zdaleka nejde jen o to, že nekritický člověk nevidí svět dostatečně „plasticky“; jde i (nebo hlavně?) o to, že člověk, postrádající

³⁶ BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty: Reloaded 2013*. Praha: Novela bohemia, 2013. S. 203.

³⁷ BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. S. 41 (zvýraznili autoři tohoto článku).

³⁸ Srov. SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha: Dokořán, 2005. S. 9 – 17.

³⁹ Srov. BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. S. 43.

⁴⁰ SNYDER, Timothy. Cit. dílo. S. 58-59.

schopnost intelektuálního odstupu a diferencovanějšího posuzování, stává se velice snadnou obětí populistů, demagogů a manipulátorů, ať již ze sféry reklamy, politiky či ze sfér ostatních. A je-li pravdou, že jedním z klíčových předpokladů fungování demokratické společnosti je samostatně uvažující a konající občan, neměla by se výchova ke kritickému myšlení rozhodně podceňovat.

Tomuto požadavku je nezbytné přizpůsobit i obsah a formy komunikace, a to včetně vzdělávání; český právník a sociolog Jiří Příbáň (nar. 1967) správně upozorňuje na skutečnost, že „inteligence dnes neznamená schopnost kumulovat vědomosti, ale mnohem víc schopnost vybírat a rozlišovat, jaké vědomosti jsou v dnešní komunikační záplavě důležité a smysluplné“.⁴¹

Shrnutí

Demokracie je křehký systém předpokladů a pravidel. Jedna změna v něm, byť zdánlivě marginální, může spustit, a zpravidla i spouští, komplexní proměnu; i když třeba pozvolnou a zpočátku jen obtížně rozpoznatelnou. (Opakovaný) nástup tyranii k moci tedy vůbec nemusí být grandiózní: hlučný, krvavý a od počátku plný zjevné zášti, projevů otevřeného nepřátelství a zla. Nemusí se jednat o komplot nemnohých. Může to být jen výsledek svérázné lhostejnosti k životu, konzumentské apatie, falešného pocitu samozřejmosti, nezpracované krize a nezachyceného civilizačního kolapsu.

Mají-li ideály demokracie (více než jen) přežít 21. století, je třeba se důvěryhodně vrátit na agoru („veřejný prostor“), v něm pěstovat „dospělou svobodu slova“, střežit čistotu jazyka a sílu kritického analytického myšlení. Bez (efektivní) komunikace a naslouchání si totiž není (partnerská) kohabitace možná.

Obdobně naléhavý apel se váže k pěstování střídmosti, pokory a otevřené mysli. Kde není ochota či schopnost pochybovat o vlastních verzích světa, tam se otevírá prostor pro demagogii a triumf různých forem nedemokracie. Stejně intenzivní varování se týká postupujícího utupování vnímacích schopností a smyslů lidí, neboť to také svědčí šíření negativních předsudků ve společnosti a invazi skutečných i dovedně vykonstruovaných strachů.

„Péče o duši“ je zjevně předpokladem „péče o polis“ a naopak. Obojí pak potřebuje rozvahu a (pomalý) čas. Otázkou je, zda je s tím demokratická společnost procházející různými krizemi dostatečně srozuměná a k tomu svolná.

Literatura

- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. Praha: Jan Laichter, 1937. XXI, 305 s.
- BAUMAN, Zygmunt. *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta, 2002. 343 s. ISBN 80-204-0966-1.
- BAUMAN, Zygmunt. *Individualizovaná společnost*. Praha: Mladá fronta, 2005. 296 s. ISBN 80-204-1195-X.
- BĚLOHRADSKÝ, Václav. *Mezi světy & mezisvěty: Reloaded 2013*. 2. dopl. vyd. Praha: Novela bohémica, 2013. 364 s. ISBN 978-80-87683-04-0.

---

⁴¹ PŘIBÁŇ, Jiří. *Digitální zrady vzdělanců*. Salon, literární a kulturní příloha Práva, 16.2. 2017.

- BORRADORI, Giovanni. *Filosofie v době teroru: Rozhovory s Jürgenem Habermasem a Jacquesem Derridou*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. 192 s. ISBN 80-246-0907-X.
- HABERMAS, Jürgen. *Strukturální přeměna veřejnosti*. Praha: FILOSOFIA, 2000. 424 s. ISBN 80-7007-134-6.
- HABERMAS, Jürgen a Ian SHAPIRO. *Teorie demokracie dnes*. Praha: FILOSOFIA, 2002. 104 s. ISBN 80-7007-156-7.
- HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 376 s. ISBN 80-7106-692-3.
- HAN, Byung-Chul. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016. 288 s. ISBN 978-80-87950-05-0.
- HENRIKSEN, Jan-Olav a Arne Johan VETLESEN. *Blízké a vzdálené. Etické teorie a principy práce s lidmi*. Sdružení Podané ruce Brno a Nakladatelství Albert Boskovice, 2000. 215 s. ISBN 80-8583-485-5.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Filosofie práva*. 2. vyd. Plzeň: Vyd. a nakl. Aleš Čeněk, 2012. 424 s. ISBN 978-80-7380-366-7.
- KRÁMSKÝ, David. Mezioborovost jako hledání jednotného východiska. In *Univerzita a mezioborovost*. Liberec: Nakladatelství Bor, 2007. 112 s. ISBN 978-80-86807-69-0.
- KURAS, Benjamin. *Sekl se Orwell o dvacet let?* Praha: Baronet, 2003. 156 s. ISBN 80-7214-598-3.
- LE GOFF, Jacques (ed.). *Středověký člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 1999. 320 s. ISBN 978-80-7021-682-8.
- MARCEL, Gabriel. *Přítomnost a nesmrtelnost*. Praha: Mladá fronta, 1998. 138 s. ISBN 80-204-0701-4.
- NESVADBA, Petr. *Filosofie a etika*. Plzeň: Nakl. a vyd. Aleš Čeněk, 2006. 331 s. ISBN 80-86898-92-X.
- PATOČKA, Jan. *Sókratés*. Praha: SPN, 1991. 158 s. ISBN 80-04-25383-0.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Digitální zrady vzdělanců*. Salon, literární a kulturní příloha Práva, 16.2. 2017.
- SARTORI, Giovanni. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovalci*. Praha: Dokořán, 2005. 136 s. ISBN 80-7363-022-2.
- SNYDER, Timothy. *Tyranie: 20 lekcí z 20. století*. Praha: Paseka, 2017. 120 s. ISBN 978-80-7432-838-1.
- SOKOL, Jan. *Etika a život*. Praha: Vyšehrad, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7429-063-3.

RESUMÉ

Těžiště článku spočívá v propojení filosofické a sociologické analýzy tvorby veřejného prostoru a s ní spjaté otevřené komunikace. Autoři argumentují ve prospěch teze, že náš současný veřejný prostor se pod tíhou civilizační krize drolí, ba bortí, a tomu odpovídá i komunikace, jež stále více nabývá charakteristik banalizace, trivializace, uzavřenosti, radikalizace a absence skutečné kritické reflexe. Jsou přesvědčeni, že veřejný prostor v demokratické společnosti je klíčovou „půdou“ vyjevování, kultivace a setkávání partikulárních i obecných zájmů, proto musí být cílevědomě a smysluplně konstituován na jistých hodnotových a normativních předpokladech. Namísto toho však zaznamenávají relativizaci těchto východisek, zanedbávání péče o politickou kulturu a tedy degeneraci jak obsahu, tak i formy sociálního dialogu.

Klíčová slova: Banalizace, bezskrupulóznost, demokracie, komunikace, kritičnost, odpovědnost, postfaktičita, slovo.

SUMMARY

URBAN, Lukáš a Petr NESVADBA: THE DECLINE OF PUBLIC SPHERE: CAUSES, MANIFESTATIONS AND RISKS

The focus of the article is an attempt to connect a philosophical and sociological analysis of the creation of public sphere and the associated open communication. The authors argue in favour of the thesis that our current public sphere is crumbling, even collapsing, and this corresponds to communication, which is increasingly taking on the characteristics of banalization, downplaying, introversion, radicalization and the absence of real critical reflection. They are convinced that public sphere in a democratic society is a key "ground" for the manifestation, cultivation and meeting of particular and general interests, so it must be purposefully and meaningfully constituted on certain value and normative assumptions. However, instead of that, they register the relativization of these starting points, the neglect of care for political culture and thus the retrogression of both the content and even the form of social dialogue.

Key words: Banalization, without scruples, democracy, communication, criticalness, responsibility, post-facticity, word.